

**MAREK JAKOUBEK – LUDĚK JIRKA – NELA KRÁLOVÁ –
MICHAL PAVLÁSEK – JIŘÍ TŮMA
KRAJANÉ: HLEDÁNÍ NOVÝCH PERSPEKTIV**

Praha, Pavel Mervart, 2015, 190 s. ISBN 978-807465151-9.

Kniha *Krajané: hledání nových perspektiv* určitě rozvíří spíše stojaté vody české antropologické literatury. V době, kdy se velká část tuzemských autorů stále ještě točí v bludném kruhu předrevolučních etnologických výkladů, působí její inovativní přístup jako doušek čisté vody.

Po nezbytných poděkováních začíná kniha částí nazvanou „Slovo úvodem“, které je věnováno především vymezení a kontextualizaci pojmu „krajan“. Diskutuje se zde o tom, kdo je krajanem (nebo kdo za něj má být považován), jak krajanství definovat a jak se vyvíjel náhled na krajany a na krajanskou tematiku v průběhu času, přičemž opominuta nezůstává ani otázka působení státu na krajanské komunity. V kapitole se přitom uvádí, že většina vlivu státu na krajany byla vedena v inkluzivním duchu, v pokusech o vytvoření tzv. *imagined community*. Poválečný výzkum krajanských komunit se nesl v duchu nesvobodného režimu, který negativně ovlivnil všechny vědy v našem státě, nejen ty společenenské.

I když by se mohlo zdát, že nové přístupy v antropologii, které k nám přišly po otevření hranic, přinesou do české, potažmo středoevropské vědy nové metody, zvláště etnologové/etnografové starší generace se drží zavedených postupů, které se naučili na univerzitách a na odborných pracovištích v předrevoluční době, která běžela ve vyjetých prorežimních kolejkách. To je to, co se snaží změnit generace antropologů, studujících na univerzitách po roce 1990, kterou reprezentují autoři této kolektivní monografie. Přinášejí nové postupy a metody, pomáhající mj. nahlížet na krajanskou problematiku v novém světle.

První stať z pera Marka Jakoubka se zabývá proměnou identit „krajanů“ ve Vojvodovu. Marek Jakoubek se věnuje Vojvodovu dlouhodobě, takže se nemusíme obávat o jeho erudici při uchopení výzkumné otázky. Zkoumá, jak se z komunity definované nábožensky stává za působení elementů krajanské péče komunita nacionálně vymezená, přičemž krajanská péče nejprve narážela na odpor a nepochopení vojvodovské komunity. Velkou úlohu při budování primordialistického pouta s českým národem sehrálo české školství a (paradoxně) i náboženské rituály v českém jazyce, které působily jako element zabraňující postupné asimilaci a pohlčení české menšiny majoritní bulharskou společností a od kterého se zároveň odvíjely i další aktivity určené k zachování odlišné identity Čechů ve vesnici Vojvodovo (nošení krojů, setkávání ve vlastním kostele). Proces nacionalizace české menšiny byl o to těžší, že skupina evangelíků odešla ze své domoviny ještě před vznikem národního obrození, a proto se s jeho ideály neztotožňovala; dalším „brzdícím“ faktorem bylo, že jako přísně nábožensky konstituovaná komunita pokládali Vojvodovští veškeré světské snahy za hříchy, tedy provinění proti vůli Boží. Ovšem za přispění krajanské péče se konstitovalo nacionální vědomí vojvodovských až do takové míry, že drtivá většina z nich zvolila po skončení druhé světové války do Československa.

Příspěvek Michala Pavláška klade důraz na narativistickou perspektivu. Zabývá se narací stěhování předků krajanské komunity z Velikého Srediště, obce s českou

menšinou v dnešním Srbsku. Pavlásek nahlíží na motiv stěhování z Moravy do tehdejší císařské vojenské hranice *etickou* optikou, tj. takovou, jak ji reflektovali a prožívali samotní aktéři, přičemž se zaměřil na zkazky, příběhy a vyprávění, které se o této cestě zachovaly ve Središti do dnešních dnů. Pavlásek vychází z premisy, že příběhy o příchodu předků se stávají součástí životního příběhu lidí, což jim pomáhá „nacházet“ své místo v životě, při sebeidentifikaci a nalézání vlastního Já a při vytváření dichotomizace my/oni (jsme to my, potomci těch statečných, kteří se nebáli jít tak daleko do neznáma a tím se odlišujeme od těch druhých) i při vytváření vlastní specifické kultury. Protože, jak říká Fay: „Kultury se [...] skládají také z příběhů, jimž jejich příslušníci tkají předivo významů, předivo, které dává smysl minulosti a utváří budoucí vazby“ (Fay 2002: 214) Jde především o to, jak prožíváme realitu a jak si potvrzujeme naše bytí v ní, což je důvod, proč si vyprávíme příběhy z minulosti — právě jimi dáváme smysl své přítomnosti.

Príspevek Nely Králové o obnovování transnacionálních vazeb mezi občany ČR a českými krajaný v Texasu je věnován přeshraničním vazbám, které se — po více než čtyřiceti letech komunistického režimu — navazují a pomáhají krajanům v Texasu udržovat si status menšiny, což je v dnešní multikulturní a asimilované Americe čím dál tím těžší. K udržování češtví přitom napomohly kromě uvolnění politických poměrů také důsledky globalizace: levné letenky, rychlé cestování, telefonické volání a v neposlední řadě i moderní informační technologie — mnoho texaských Čechů, obzvláště z mladší generace, využívá ke styku s přáteli a příbuznými v České republice sociální sítě jako je Facebook, Twitter, Skype nebo emailovou komunikaci. Součástí transnacionálních vazeb jsou i tzv. (sociální) remitence — finanční a jiné prostředky, které migranti posílají do země původu. Mohou to být např. i technologie, *know-how* nebo materiální předměty z minulosti, které evokují dobu, kdy krajané odcházeli do jiných zemí. Texaští Češi přijíždí do ČR a svého sociálního kapitálu „být krajanem“ samozřejmě využívají. Iniciují v ČR vznik muzeí a expozic o vystěhovalectví a na oplátku umožňují českým a moravským kulturním souborům vystoupit v Texasu, což pomáhá posilování etnického vědomí texaských Čechů. Vědí, že Texas a USA jsou jejich domovem, ale nezapomínají na své kořeny a v momentě příjezdu do České republiky jsou zde vítáni a cítí se zde být doma.

Článek Ludka Jirky „Potomci krajanů na Ukrajině a jejich (re)emigrační tendence na západní Ukrajině“ se také nese na vlně využití sociálního kapitálu. Pro potomky starousedlíků českého původu, kteří nevyužili reemigrační vlny po druhé světové válce, je snazší získat krátkodobé i dlouhodobější vízum a v případě snah o reemigraci mohou využít transnacionálních vazby. Mohou tak díky českému původu využít určité výhody, které jsou pro jejich ukrajinské protějšky zapovězené. Problém na západní Ukrajině však leží někde jinde, totiž v sebedefinici potomků českých usedlíků. Ti se dnes definují především jako Ukrajinci s českými předky než jako čeští krajané na Ukrajině, protože asimilační tendence jsou zde velmi vysoké. Také oni však mohou využít výhody určené pro krajaný a snáze získat nejen vízum, ale i trvalý pobyt. Luděk Jirka se ovšem nevěnuje kritice jejich jednání, ale přístupu českého státu i českých sociálních věd, které v rámci nacionalismu označují krajaný za součást českého národa a přiznávají jim díky tomu výhody, ačkoliv se jako krajané cítit nemusí. Sociální vědy totiž opomíjí „konstrukci“ krajanství (i díky transnacionalizaci

krajanů), přičemž tento proces přímo ovlivňuje migrační jednání potomků krajanů navzdory odlišnému etnickému vědomí.

Poslední příspěvek „Češi pohledem cizince“ autora Jiřího Tůmy pojednává o české menšině v Chorvatsku a reflektuje problémy a překážky, které musí tato krajanská komunita překonávat. Postupující asimilace, boj národnostních menšin o tzv. zděděná práva, která nejsou dodržována, a rozpory politického rázu, s tím vším se musí česká menšina vyrovnat. Naopak se jako brzda postupujících asimilačních tendencí ukázala tzv. domovinská válka v 90. letech 20. století, ve které krajané bojovali a od které odvozují své politické nároky. Speciálně v oblasti Horního Daruvaru, kde Jiří Tůma prováděl svůj terénní výzkum, se česká menšina podílela velmi výrazně na tzv. domobraně a oblast Horního Daruvaru byla také jednou z mála relativně bezpečných cest do zázemí. Šťastně přestátá válka se stala tmelem a dala krajanskou komunitu dohromady, ovšem problémy nejen přetrvaly, ale zdá se, že se dále stupňují: nedostatek mladých, kteří by nahradili starší generaci v práci v krajanských spolcích, nutnost reorganizace krajanů, celkový pokles počtu krajanů, předpokládané snížení počtu finančních prostředků a kauza tzv. zděděných práv, to vše jsou problémy, které se staví před českou menšinu v Chorvatsku. S novým tisíciletím přišly nové výzvy a je potřeba se k nim postavit a vyřešit je, aby to bylo ku prospěchu všech daruvarských krajanů.

Zdůrazňovat, v čem je tato kniha jiná a odlišná, mi po jejím přečtení přijde zbytečné. Musím ovšem vyzdvihnout několik důležitých momentů. Zaprvé, kniha je srozumitelná téměř pro jakéhokoliv čtenáře, ať už to je naprostý laik, který o antropologii nikdy neslyšel, nemluvě o zkušeném badateli v oboru sociálních věd. Je napsána čtivě, obsahuje spoustu zajímavých informací a jednotlivé statě jsou koncipovány v kratších oddílech. Čtenář tak neztrácí koncentraci. Zadruhé, zavádí do metodologie tuzemského antropologického výzkumu stále ještě málo známé výzkumné metody — studium transnacionálních vztahů, narativní konstrukci identity, *cross-border* vazby, které úzce souvisí s transnacionalismem, a fenomén tzv. *multi-sited ethnography*. Dále se nebojí podrobit kritice nedotknutelné primordialistické pojetí národa a dekonstruuje pojem „krajan“ ve smyslu, v jakém ho dodnes většina z nás zná. Zatřetí, kniha je napsána mladými perspektivními badateli, kteří většinou nejsou zatíženi postupy a metodami, které se v etnologii/etnografii používaly (a zhusta stále používají) za minulého režimu a tím posouvají nejen recenzovanou publikaci, ale spolu s ní i českou antropologii/etnografii blíže tam, kam po zásluze patří — blíže k moderní evropské a světové antropologii.

Lucie Alice Eliášová

